

UOT 327

MÜHARİBƏ VƏ DİSKURS: ELİN GÜCÜ, DİLİN GÜCÜ

V.B.CƏFƏROV

*Bakı Dövlət Universiteti**velyullacafarov@mail.ru*

Məqalədə müharibə dövrü üçün səciyyəvi olan diskursların elmi-nəzəri tədqiqi nəticəsində müəllif “hibrid diskurs” anlayışının daha effektiv olduğu qənaətinə gəlir. Bütövlükdə isə müharibə və siyasət diskursları binar anlayışlar kimi təqdim olunur. Məqalədə müharibə diskurslarına beynəlxalq münasibətlər və siyasət müstəvisində lingvistik və pragmatik yanaşma diqqət mərkəzində dayanır.

Açar sözlər: müharibə, diskurs, siyasət, hibrid diskurs, qələbə, dialoq, beynəlxalq münasibətlər, kommunikativ proses, kommunikativ davranış

Ötən əsrin sonuna doğru bir çox elm sahələrində (fəlsəfə, dilçilik, psixologiya, sosiologiya və s.) yeni, mənası axıra qədər bilinməyən “diskurs” termini dövrüyyəyə buraxıldı. Yüksək işləkliyi və populyarlığı ilə diqqət çəkən diskursun İndinin özündə elmi ədəbiyyatda diskursun hamılıqla qəbul olunan bitkin açıqlaması yoxdur. Biz də diskursun açıqlamasını tapmaq cəhdində olmadığımızı etiraf edərək, mövcud bilgiler bazasında xalqımızın şanlı tarix səhifəsi olan “44 günlük” (27.09.2020-10.11.2020) müharibə diskurslarının beynəlxalq münasibətlər müstəvisində lingvistik və pragmatik analizinə kreativ yanaşma sərgiləmək məqsədindəyik. Müharibədə qazandığımız parlaq qələbəyə aparan yol məhz Azərbaycan Respublikası Prezidenti, Ali Baş Komandan İlham Əliyevin diskurslarında öz aydın əksini tapmışdır.

Müharibə dövründə hərbi diskurs və eləcə də digər diskurslar siyasi diskursun bir qolu və yaxud “müharibə haqqında siyasi diskurs” kimi xarakterizə olunur. Bu o deməkdir ki, siyasi diskurs “ana diskurs” statusunda qalmaqla öncüllüyü özündə saxlayır. Çünki, bir vaxtlar hərbi nəzəriyyəçi, general **Karl fon Klauzevitçin** yazdığı kimi “...müharibə siyasətin qeyri vasitələrlə davamıdır” (6). Bu incəliyi amerikalı tədqiqatçı **Ceffri Maykls** “...münaqişə dövründə diskurs həm birbaşa, həm də dolayı təsirə malikdir. Müharibə və siyasət fərqli sosial hadisələr olsa belə aralarındakı bağlılıq inkarolunmazdır. Bəzən siyasət silahlı qarşıdurma səviyyəsində qavranılır və gerçəkləşdirilir. Bəlkə də elə bu səbəbdən siyasi leksikonda “...müharibə terminləri daha işlək olur. Odur ki,

müharibə aparılması prinsipləri “müharibə dilindən” təcrid oluna bilməz” şəklində diqqətə yönəldilir. Bir sözlə, “Müharibə o deməkdir ki, insanlar bir-biri ilə danışıq” (12, s.35-45).

Yaşadığımız sürətlə dəyişən dünyada baş verən proseslər siyasətçilər tərəfindən çox müxtəlif terminlərlə ifadə olunur. Təbii ki, dildən istifadə olunmaqla. Bu özünəməxsus yürüşdə “diskurs” anlayışı, demək olar ki, birincilik qazanıb. İnsanların fəaliyyət istiqamətlərinin müxtəlifliyi, yeni texnologiyaların həyatın bütün sferalarına nüfuz etməsi, qloballaşan dünyanın problemlərinin boyartımı və gerçəkdə baş verən çeşidli proseslər də birbaşa diskursların çoxsaylılığına dəlalət edir.

Diskurs anlayışının çoxmənali şərh olunduğunu nəzərə alsaq, ilk növbədə, real zaman biçimində insanın gerçək olanları təsvir etmək məqsədi daşıyan müəyyən formalı sosial aktivliyi, daha doğrusu, kommunikasiya aktı olduğunu qeyd etməliyik. Dilçilər iddia edirlər ki, diskurs ünsiyyət, kommunikasiya, mətn, dialoq anlayışları ilə yaxınlığı olan anlayışdır. Bütün bunların nə dərəcədə doğru olduğu isə böyük elmi mübahisələrə yol açır.

Belə qənaət var ki, “diskurs mətndir və mətndən kənar heç nə yoxdur” (*‘il n’y a pas de hors texte’*).”(**Jak Derrida**) deyimində böyük bir ideya yaşayır. Bununla yanaşı “Bütün diskurslar mətndir. Bunun əksi isə mümkünsüzdür” və yaxud “Diskurs ölçülərinə görə cümlədən böyük nitq vahididir” kimi fikirlər də ardıcıl dövriyyəyə buraxılır. Bir şərtlə ki, mətn bir-birini tamamlayan iki kommunikativ vahiddən, yəni iki cümlədən az olmamalıdır. Aydınır ki, mətn də bilavasitə nitq (yazılı və ya şifahi) və dil fəaliyyəti ilə bağlıdır. Diskurs mətnin hüdudları ilə məhdudlaşdırıla bilməz, çünki diskursun təhlili zamanı söhbət yalnız deyildəndən yox, həm də deyilməyən və ya deyilə bilməyən haqqında da gedir.

Bizim üçün diskurs kommunikativ proses olaraq informasiya mübadiləsinə xidmət edirsə, onun dialoq anlayışı ilə sinonimliyi daha ağılabatandır. Xüsusilə bu halda kommunikasiyanın funksiyalarının realizasiyası üçün imkanlar daha genişdir. Bəzi hallarda elmi əsas olmadan diskursu şifahi tələffuz olunan nitq, mətni isə yazılı nitq adlandırmaqla problemin aradan götürülməsinə imza atmağa cəhd edirlər.

İstənilən diskursun əsas göstəricilərindən biri də tərəflərin qarşılıqlı birgə fəaliyyətində informasiyanın interperitasiyasıdır. Adresat adresantı öz istədiyi kimi başa düşmək cəhdində olduğundan məqam daxilində subyektlər arasında kommunikasiya qırılır. Tərəflər bir-birini başa düşmək istəyindən uzaqlaşır. Danışıqların gerçəkləşməsi istəyi maraqların ziddiyyəti, eyni dərəcədə diskurs müxtəlifliyi ilə bağlı olur. Diskursu birbaşa dil adlandırmaq da doğru deyildir. Diskurs eyni zamanda söyləmin anlaşılmasının sınırlarını cizmaq və bu prosesdə müəyyən gercəkliyin dərk olunması istiqamətindəki cəhdləri özündə ehtiva edir” (**Roksana Doti**). Məhz bu açıqlamadan formalaşan qənaət bundan ibarətdir ki, diskurs, həqiqi mənada, dialoqdur və kommunikativ akt kimi danışan və dinləyənin iştirakını tələb edir. **E.Kubryakova** yazır ki,“...Uzun illər ingilis

dilli mənbələrdə diskurs “nitq fəaliyyəti” və yaxud “kommunikativ fəaliyyət” kimi təsvir olunub” (7, s.5-13). Başqa bir müəllif isə “...ingilislər və amerikalılar diskursu dialoq anlayışı ilə eyniləşdirirlər” (11, s.128) fikrini bölüşür.

Elmi mənbələrdəki qeyri-müəyyənlik ücbatından ayrı-ayrı müəlliflər diskurs anlayışını öz bildikləri və istədikləri kimi şərh edir, yeni-yeni çalarlarla zənginləşdirməyə meyillənirlər. Bu məqamla bağlı ünlü tədqiqatçılardan **Deyk van T.** “...diskurs anlayışı da dil, cəmiyyət, ideologiya anlayışları kimi qəlizdir. Etiraf olunmalıdır ki, çətin sərh olunan, qəliz anlayışlar həmişə populyar olur. Diskurs da onlardan biridir” (4, s.4) fikri diqqətəlayiqdir.

Əksər tədqiqatlarda diskurs bir neçə mənada şərh olunur:

1. Nitq anlayışına ekvivalent anlayış, yəni konkret deyim (ifadə, söyləmə);
2. Ölçülərinə görə frazadan böyük nitq parçası;
3. Dinləyiciyə təsir göstərə bilən ifadə;
4. Adi söhbət;
5. Dil vahidlərinin aktuallaşdığı nitq parçası;
6. Nitqin formalaşması şəraiti və s.

Ümumiyyətlə, məntiq, fəlsəfə, sosiologiya, politologiya və diplomatiyada diskurs kommunikasiya, ünsiyyət anlamındadır və iki cür başa düşülməlidir:

1. ”Kommunikasiya mühitində yazılı mətn və yaxud şifahi nitq şəklində gerçəkləşən konkret kommunikativ hadisəni əks etdirən termin”;

2. Bütövlükdə hər hansı ümumi mövzu ilə bağlı olan mətn və yaxud diskursda cəmləşən, tematik cəhətdən bağlılığı olan mətnlərin toplusu kimi şərh olunan termin”.

Diskurs o zaman formalaşır ki, real zaman içində yazılı mətni oxuyan, yaxud dinləyən tərəfin təfəkküründə informasiyanın təsiri altında adresantın düşüncəsinə müvazi olan mənə və assosiasiyalar oyanır. Bu qarşılıqlı anlaşma deməkdir. Əslində diskurs peşə fəaliyyət sferasından kənar baxılmayan bir hadisədir. Digər tərəfdən isə diskurs zaman və məkan çərçivəsindəki konvensional səciyyəli davranış və fasiləsiz dialoq kimi şərh oluna bilər. Bizim bu səpkili yanaşmamızın nəticəsi olaraq, şərti qaydada ayrı-ayrılıqda hərbi, siyasi, diplomatiya, idman və s. diskurslarından danışa bilərik. Gerçəkdə isə diskurslar inteqrasiyaya meyillidir və bu əsasda “hibrid diskurs” termini daha uğurlu sayıla bilər.

Məqalədə müharibədən əvvəl, müharibə dövründə və həm də müharibədən sonrakı dövrdə Prezidentin diskurslarını tədqiq etmək qarşısına məqsəd qoyur. Məhz bu dövrlərdəki diskurslar qələbəmizin “Zəfər salnaməsi” kimi qiymətlidir. Hərbi-siyasi diskurs reallığı şərh etməklə inandırmaq, təsir göstərmək məqsədi daşıyan effektiv kommunikativ davranış formasıdır.

Dünya düzəninə nizamsızlığı, dəyişikcə - dəyişən “oyun qaydaları” beynəlxalq münasibətlərin aktorları olan dövlətləri üz-üzə qoyur, maraqların kəsişmə koordinatlarında qarşıdurmalar, münaqişələr və müharibələr baş qaldırır. Bəzən həqiqiliyi təsdiqini tapmayan ziddiyyətli normativlər ətrafında tərəflərin “diskurs müharibəsi” başlayır. Amerikalı filosof **U.Gey** bu fikri bir qə-

dər də tamamlayaraq göstərir ki, "...Kim diskursa nəzarət edirsə, müharibə və sülh həqiqətlərinin insanlar tərəfindən dərk olunması üçün təsir imkanları da yüksək olur. Bilməliyik ki, diskurs hər b və sülh davranışının, tam mənasında, təməl daşdır" (8, s.29). Hərbi – siyasi diskurs əslində siyasi, hərbi və publistik diskursların inteqrasiya olunduğu «hibrid diskursdur».

Qeyd etmək lazımdır ki, qlobal həyatın və sosial münasibətlərin bütün diskursları bir-birinə çox yaxındır, hətta aralarında sərhəd yox kimidir. Hibrid diskurslar ən azı iki diskursun qovuşmasını tələb edir. Bu zaman diskurslardan biri "ana diskurs", digərləri isə "yardımçı diskurslar" kimi təsəvvür olunmalıdır. "Ana diskurs" məzmunu, "yardımçı diskurslar" isə formanı müəyyənləşdirir və ifadə edir (10, s.15-21). Reallıqların və həqiqətlərin indiki mənzərəsini olduğu kimi əks olunması subyektlərin bağlandığı diskurs rejimindən qaynaqlanır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Valday" klubundakı "Qarabağ Azərbaycandır. Nida işarəsi!" diskursu yalnız adi sözlərdən formalaşan nitq parçası deyildir. Bu siyasi diskurs dövlətimizin qüdrətinin və onun başçısının qətiyyətinin zaman və məkan daxilində translyasiyasıdır. İnformasiyanın təkünnəli fenomen olmadığını qeyd etsək Prezidentin diskursunun gələcək davranış haqqında "start informasiyası" olduğu bir həqiqətdir və "İnformasiya İnformasiyadan doğur" deyimi öz təsdiqini tapır.

Razılışaq ki, diskurs mürəkkəb kommunikativ hadisədir və mətndən başqa ekstralinqvistik faktorların (fon bilgiləri, tələbat, adresantın məqsədləri və s.) təsirinə məruz qalır. Mətnin qavranılmasında sadalananların xüsusi rolu qeyd olunmalıdır. **A.Mol** yazır ki, insanlar 30 min işarədən artıq mətni qavramaqda çətinlik çəkirlər. Bu ona işarədir ki, fikrin yığcam ifadə olunmasına çalışmaq lazımdır. Bu yanaşmada məqam, hadisə, tərəflərin informasiyaya olan ehtiyacı diqqətdən kənar qaldığı göz qabağındadır. Müharibə günlərində ön cəbhədən xəbərləri, xüsusi buraxılışlarda Azərbaycan Respublikası Prezidenti Ali Baş Komandan İlham Əliyevin şəhər və kəndlərimizin işğaldan azad olunması xəbərini çatdırarkən bölüşdüyümüz sevinc anları ölçüyəgəlməzdir.

Məhz müharibə faktorunun təsiri altında "diskursiv şəxsiyyət" formalaşması zərurətə çevrilir. Diskursiv şəxsiyyət kommunikativ səlahiyyətliyi çərçivəsində adresatın informasiya ehtiyaclarını ödəyən, hadisə və prosesləri, faktları məntiqi ardıcılıqla şərh etmək bacarığı olan, hər bir sifahi və yazılı məlumatın məsuliyyətini daşıyan etibarlı mənbədir. Həqiqətən, bir çox hallarda "interperitasiya faktlardan da təsirli olur" (**Dora Yanou**). Xüsusilə hər b dövrü üçün olduqca zəruri sayılan odur ki, "...Danışan kimdir, kimin üçün və nədən danışır, niyə danışır və nə dərəcədə effektiv danışır?" (9).

Diskurs həmişə ünvanlıdır (dinləyici yoxsa danışan, yəni adresatsız adresant yoxdur) və istənilən sözlərin həqiqi mənası yalnız kontekst daxilində, konkret məqamda və konkret məkanda təsdiqlənir, diskursun məqam daxilində dil işarələrindən yazılı və sifahi istifadə olunmaqla məqsədyönlü və şüurlu fəaliyyət (ünsiyyət, kommunikasiya) olduğunu heç bir şəkildə inkar edə bilməsək də, bəzi tamamlamalara ehtiyac olduğunu etiraf etməliyik. Çünki ünsiyyət, xü-

susilə şifahi formada, verbal və qeyri-verbal vasitələrin iştirakından kənar təsəvvür oluna bilməz. Diskurs müstəvisində yanaşsaq birmənalı şəkildə “qeyri-verbal diskurs” haqqında da düşünməliyik. Aydınır ki, hibrid diskursun bir qolu da məhz qeyri-verbal diskursdur. Tədqiqatlarda canlı ünsiyyət aktında insanların dildən yalnız 35 % həddində istifadə etdiyi göstərilir. Belə olduqda, yerdə qalan 65% qeyri-verbal vasitələrin (jestlər, mimika, baxışlar və s.) payına düşür (2, s.13).

Müharibə dövründə həyata vəsiqə alan “Dəmir yumruq” diskursu Prezidentin televiziya ilə xalqa müraciətlərində özünə yer alan kinesik vasitədir və deyilənlərlə (mətnlə) koqurentlik təşkil edir, yəni üst-üstə düşür. Qeyd olunmalıdır ki, xalqımızın qələbə əzmini, real gücünü, hər an düşməni susdurmaq iqtidarında olan müasir ordusunun, hərbi arsenalının olduğunu təcəssüm etdirir. “Dəmir yumruq” isə daha geniş auditoriyaya ünvanlanan çoxmənalı, çoxvektorlu transsərhəd bir kateqoriya kimi Azərbaycanın zaman və məkan daxilində ucalan haqq səsidir. Hər bir jest mahiyyət etibarilə “sözdür”. Biz sözlərdən cümlə qurmaqla gerçək olanları, qəlb döyüntülərimizi ifadə edirik. Hətta ola bilər ki, sadə bir jest mətn qədər geniş olsun. Diqqətlə yanaşsaq görürük ki, canlı kommunikasiya məqamında qeyri-verbal diskurslar verbal diskursları qabaqlayır. Bu rəqabətin elmi-psixoloji əsasları hələ də öyrənilməmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti Ali Baş Komandan İlham Əliyevin çıxışlarında qələbə rəmzi olan **“Dəmir yumruq”** ifadəsi məhz bu əsasda əbədiyaşarlıq qazanmışdır.

- **“Dəmir yumruq” ifadəsini mən bir neçə dəfə şəhər və kəndlərin işğaldan azad edilməsi ilə bağlı Azərbaycan xalqına müraciətimdə istifadə etmişəm. (.....) Ancaq bu, birdən deyil, hərbi əməliyyatların gedişində baş verdi”.**

- **“Dəmir yumruq”, sadəcə, güc deyil, bu, birlikdir”.**

- **“Müharibə onların yadından çıxmasın. Unutmasınlar ki, dəmir yumruq yerindədir. Bu səfərlərə son qoyulmalıdır. Biz xəbərdarlıq edirik, əgər belə təxribat xarakterli addımlar atılcaqsa, Ermənistan daha da peşman olacaq.”**

Haqqında fikir bölüşəcəyimiz “Zəfər diskursu” da hibrid diskurs kimi hərbi, siyasi, publisistik, KİV diskurslarının ortaqlığından formalaşır. Gerçək odur ki, çoxçeşidli olmaqla yanaşı heç bir diskurs universal səciyyəli deyildir. Bu onunla izah olunur ki, “...diskurslar gerçəklikdən qaynaqlanır və müəyyən tarixi bir şəraitdə bir növ cəmiyyətin sifarişi kimi başa düşülməlidir”.

-**Biz Azərbaycan torpağında ikinci erməni dövlətinin yaradılmasına heç vaxt imkan verməyəcəyik.**

-**Heç vaxt imkan verə bilmərik ki, Ermənistan yenə də Azərbaycan üçün potensial təhdidə çevrilsin. Əgər bunu görsək, onu yerindəcə məhv edəcəyik. Bunu hər kəs bilməlidir.**

-**Ancaq bu dövr ərzində mənim üçün ondan da vacib məsələ torpaqlarımızın qaytarılması idi, ərazi bütövlüyümüzün bərpası idi.**

Hərbi-siyasi diskurs dövlət və hökumət başçılarının, siyasi elitanın həm müharibə öncəsi, həm də müharibə dövründə, hərbi əməliyyatların müxtəlif

mərhələlərindəki çıxışları, xalqa müraciətləri, mətbuata verdikləri müsahibələr, bəyanatlar, beynəlxalq konfranslarda və görüşlərdə səsləndirdiyi fikirlər formalaşdırır. Bu zaman əsas məqsəd birmənalı şəkildə müharibəyə çağırış deyildir. Başlıca məqsəd gələcək atılacaq addımların legitimləşməsi, ordunun döyüş ruhunun formalaşması, xalqın dəstəyinin qazanılması, vətənpərvərlik ruhunun cilalanmasına yönələn strategiyadır. 30 ilə yaxın bir dövrdə Ermənistan və Azərbaycan arasında baş verənlər də bu sırada uzunmüddətli münaqişə olaraq 44 günlük müharibədə bizim qələbəmizlə tamamlandı. Təcavüzkar Ermənistanın “Qarabağ Ermənistanıdır. Nöqtə.” diskursu “Qarabağ Azərbaycanıdır! Nida işarəsi!” diskursu qarşısında təslim oldu.

Təbii ki, siyasətçilərin çıxışlarını təhlil edərək, onların auditoriyanı inandırmaq üçün istifadə etdikləri arqumentasiya, strategiya və taktikalarını müəyyən etmək olar. Çıxışların tədqiqi, bir tərəfdən, siyasətçinin gələcək hərəkətlərini və niyyətlərini proqnozlaşdırmağa, digər tərəfdən isə dinləyicilərə təsir üsullarını təyin etməyə imkan verir.

Son dövrlərdə dövriyyəyə buraxılan “qeyri-hərbi müharibə” anlayışı əslində imkan verir ki, biz də “qeyri-hərbi diskurs” terminini sonsuz diskurslar cərgəsinə cəmləyək. Bu seçimlə şərti razılaşmalı olsaq, birmənalı şəkildə qeyri-hərbi vasitələr sırasında informasiya məfhumunun əsl çəkisinə xüsusi diqqət yönəltməliyik. Nəzərə alsaq ki, informasiyasız kommunikasiya yoxdur, eləcə də diskursu kommunikasiya adlandırmaq heç bir mübahisə yaratmır. Bu incəliyə Qədim Çin hərbi təlimlərində (Sun Tsızı e.ə. VI-V əsr) verilən önəm “...Müharibədə silahsız doymuşmayı bacaran tərəf qalib gəlir!” şəklində ifadə olunurdu. “...Bunun üçün rəqibin” planlarını alt-üst etmək”, ”müttəfiqlərindən uzaqlaşdırmaq” və sonda “ordusunu məhv” etmək lazımdır” (3). Qeyd olunmalıdır ki, analogi məntiq bir qədər fərqli şəkildə digər mənbələrdə də özünə yer alır. Müharibə qaçılmaz olduqda düşmən ordusunu məhv etmək, ehtiyatlarını qənimət kimi ələ keçirmək və ən başlıcası ictimai rəyi öz xeyrinə formalaşdırmaq tələb olunur.

Bir çox mənbələrdə hərbi-siyasi diskursun “Prezident diskursu” kimi tədqiq olunmasına da cəhd olunur. Biz “hibrid diskurs” və onun əlamətləri ilə bağlı fikirlərimizdə bu istiqaməti nəzərdən qaçıra bilmərik. Prezident legitim səlahiyyətlərin daşıyıcısı, həm də xalqın lideri və dövlətin simvoludur. Dövlətin daxili və xarici fəaliyyətinin əsas istiqamətlərinin müəyyən edilməsi və onların icrasına yönələn cəhdlər və gerçəklikdə baş verənlərə münasibəti əks etdirən diskurslar zaman içində davranışın formatını (məzmununu və formasını) ortaya qoyur. Bunun nəticəsidir ki, hərbi dövrdə insanlar yalnız siyasi liderlərin dilindən səslənənləri ciddi sayırlar (**D.Bostdorf**)

Bizim Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin hərbi-siyasi diskurslarında izlədiyimiz əsas məqamlar aşağıdakılardır:

1. Azərbaycanın suveren dövlət olaraq ərazi bütövlüyünün təmin olunması;
2. Torpaqlarımızın bir qarışının da danışıqların predmeti olmayacağı;

3. Qarabağın Azərbaycanın tarixi torpaqları və ayrılmaz tərkib hissəsi olmasını dünya birliyinə çatdırmaq;

4. Münaqişəni danışıqlar yolu ilə beynəlxalq hüququ norma və prinsipləri əsasında həll etmək;

5. Azərbaycanın güclü dövlət olmasını diqqətə çatdırmaq;

6. Ordumuzun hər an torpaqlarımızı işğaldan azad etmək iqtidarında olması.

Odur ki, hərbi-siyasi diskursun funksiyalarını sistemləşdirərək ünsiyyətin (kommunikasiyanın) funksiyalarına söykənməklə aşağıdakıları daha zəruri sayırıq:

Deyilənlərin əyani təsviri məqsədi ilə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin müxtəlif televiziya, qəzet və jurnalların təmsilçilərinə verdiyi müsahibə materiallarına diqqət yetirək:

1. İnformativ - hər gün öz xalqını cəbhədəki, son vəziyyətlə bağlı məlumatlandırmaq. Dövlətin qəbul etdiyi qərarların, atacağı addımların mahiyyətini bəyan etmək.

- *Biz torpaqlarımızı nəyin bahasına olsa, qaytaracağıq. **Ya dinc yolla, ya da müharibə yolu ilə, lakin qaytaracağıq.***

- *Həm bizə qarşı yönəlmiş açıqlamalar, eyni zamanda, addımlar onu göstərirdi ki, Ermənistan **yeni müharibəyə hazırlaşır.***

- *Azərbaycan xalqına müraciət edərək deyirdim ki, Ermənistan bizə tarix versin, təqvim versin nə zaman bizim torpaqlarımızdan çıxır, biz **dərhal müharibəni dayandıрмаğa hazırıq.***

2. İnandırmaq - Qarşı tərəfi öz tutduğu mövqedən geri çəkinməyin daha faydalı olacağına inandırmağı:

- *Bildiyiniz kimi, bu gün **Azərbaycan Ordusu döyüşdə qalib gəlir.** Bu gün biz şəhərləri, kəndləri bir-birinin ardınca azad edirik;*

- *Ermənistan tərəfi işğal olunmuş ərazilərin boşaldılmasına dair üzərinə öhdəlik götürəcəyi təqdirdə **istənilən vaxt dayanmağa hazırıq;***

- *Biz ermənilər deyilik. Onlar bizə qarşı etnik təmizləmə törədiblər (.....). Lakin biz eyni qaydada davranmayacağıq. **Biz qisas almayacağıq.***

3. Çağırış – Üçüncü tərəflərin etimadını qazanmaqla həm siyasi mey-danda, həm də döyüş meydanında qələbəni təmin etmək:

- *Ermənistan işğal olunmuş ərazilərdən qoşunların çıxarılması ilə bağlı üzərinə öhdəlik götürməsə **biz sona qədər vuruşacağıq;***

- *Hesab edirəm ki, Ermənistan böyük bir səhv edir, çünki lap əvvəldən bizə qulaq assaydılar, müharibə uzun müddət bundan öncə dayanardı və **biz artıq danışıqlar masası arxasında olardıq;***

- *Biz ölkənin bütünlükdə dünyə tərəfindən tanınan **ərazi bütövlüyünü bərpa edənə kimi, sona qədər gedəcəyik;***

- *Bu gün biz onlara yerini göstəririk və dediyim kimi, onlar qalan əraziləri könüllü olaraq boşaltmasalar, biz onları axıra qədər qovacağıq.*

4. Haqq qazandırmaq – Müharibənin ədalətli aparıldığını bəyan etmək-

lə qarşı tərəfin təcavüzkar olmasını bəyan etmək. Beynəlxalq aləmdə öz sülh-sevər imicini möhkəmləndirmək.

-Biz döyüş meydanında döyüşürük. Biz erməni ordusuna qarşı döyüşürük. Biz mülki şəxslərə qarşı döyüşmürük. Bunun heç bir mənası yoxdur, çünki bizim vəzifəmiz torpaqları azad etməkdir;

-Biz öz torpağımızda vuruşuruq. Erməni ordusu bizim torpağımızdadır, onlar təcavüzkardır və biz təcavüzün qurbanı olmuşuq. Lakin bu gün biz qisasımızı alırıq.

Hər bir diskurs gerçəklik haqqında təsəvvürlərin bazasını formalaşdırır. Bu mənada sözlər yalnız reallığı təsvir etmir, əslində onu formalaşdırır. Həqiqi mənada, dil heç vaxt obyektivlikdən kənar, yəni neytral deyildir. Müharibə öncəsi diskursların tarixi qələbəmizin təminatçısı kimi **PREZİDENT-XALQ-ORDU** qırılmaz birliyin formalaşmasında mühüm rolunu təsdiqlədi. "Biz gerçəkliyi həyat təcrübəsi əsasında dərk edirik, məlum tarixi faktlardan istifadə etməklə bilgilərimizi zənginləşdiririk, öz aramızda apardığımız söhbətlərdə dəqiqləşdiririk ki, təsəvvürlərimiz daha kamil olsun" (**Debora Kameron**). Belə ki, "... siyasi liderlər sözlə hücum çəkir, zərbələr endirir, lazım gəlsə geri çəkilib müdafiə olunurlar, öz güclərini səfərbər edib yenidən düşmənin üzərinə şığıyırlar" (1).

-Eyni zamanda, bizim məqsədyönlü səylərimiz nəticəsində münaqişə ilə bağlı, Qarabağın tarixi ilə bağlı dünya ictimaiyyətinə dolğun məlumat çatdırıldı, Ermənistanın yalançı təbliğatına son qoyuldu və bütün dünya gördü ki, Qarabağ bizim əzəli tarixi torpağımızdır.

Hərbi-siyasi diskursun tematikası daha çox beynəlxalq və dövlətlərarası münasibətlər, hərbi və sülh problemlərini əhatə edir. "Beynəlxalq münasibətlər sistemində münaqişələr həm qarşılıqlı hərbi-siyasi fəaliyyətin bir forması, həm də ziddiyyətlərin aradan qaldırılması vasitəsi kimi mövcud beynəlxalq münasibətlərin qorunmasına xidmət edir. Belə başa düşməliyik ki, münaqişələr "qaynar qazanın" daşmaması üçün qapağının vaxtında açılmasına bənzəyir" (**Manoylo A.**).

Şifahi kommunikasiya modelləri (çıxışlar, müraciətlər, bəyanatlar, müsahibələr) hərbi-siyasi diskursun daha aktual janrları sırasında durur. Diskurs bütövlükdə ünsiyyət deyildir" (2, s.81-86). Bu anlayış müəyyən məqsədləri, sosial, psixoloji, milli-mədəni, statusları olan iştirakçıları nəzərdə tutur. Ancaq kommunikasiyanın məqsədi və iştirakçıların kimliyi konkret halda diskursun tipindən asılıdır.

Biz belə qənaətdəyik ki, dildən istifadə olunması ilə gerçəkləşən məqsədyönlü və şüurlu fəaliyyətin bütün formaları diskurs adlandırılmalıdır. Ola bilər ki, bəzi hallarda bir nəfər çıxış edir. Bu monoloqun "birtərəfli diskurs" kimi şərh olunmasına yol açır. Bu yanaşma doğru yanaşma deyildir. Ölkə başçısını hərbi-siyasi diskurları (xalqa müraciətləri, çıxışları beynəlxalq tədbirlərdə, konfranslarda çıxışları, bəyanatlar) dialoqun xüsusi bir formatı kimi həm daxili, həm də xarici auditoriyanın adresat qismində prosesdə iştirakını inkar

etmir. Bu zaman, sadəcə, əks əlaqə imkanları məhdudlaşır.

Bir sözlə, Vətən müharibəsi insanların illər boyu vərdiş etdikləri həyat fəlsəfəsini dəyişdi, yeni bir təfəkkür hadisəsini – qalibiyyət fəlsəfəsini doğurdu.

Hərbi-siyasi diskursların analizi belə bir qənaət formalaşdırır ki, "...müharibələr heç vaxt konkret bir vaxtda başlamır və konkret bitməsi haqqında da fikir söyləmək çətinidir. Hələ silahlara əl atmamışdan lokal qarşıdurmalar şəklində sanki silahların sınağı keçirilir, siyasi təzyiqlər göstərilir.

- *Biz erməni faşizmini məğlub etdik, **ancaq o, məhv edilməyib. Biz bundan sonra da çalışacağıq ki, erməni faşizminin bütün təzahürlərini yer üzündən silək və buna gücümüz çatır;***

-*Təkcə Gəncə şəhərində 26 mülki vətəndaş namərd atəş nəticəsində həlak oldu, erməni faşizminin qurbanı oldu. Gəncə şəhəri həm "Toçka-U", həm "SCUD" raketləri ilə atəşə tutulurdu;*

-*Biz bu günahsız insanların, şəhidlərimizin qisasını döyüş meydanında aldığımız. **Ermənistanı diz çökdürdük, məğlub etdik. Erməni faşizmini məğlub etdik və ədaləti bərpa etdik.***

Bunu müharibədən əvvəlki dövr kimi xarakterizə etmək olar. Ardınca hərbi əməliyyatlar və qalib olmaq "yarışı"–müharibə başlanır. Məhz bu məqamda əslində hərbiçilərin xəbərsiz olduğu sülh axtarışları baş verir. Müharibə və sülh bilavasitə binar anlayışlar kimi hərbi-siyasi diskursların əsas leytmotivini təşkil edir. Sonrakı dövr isə elmi mülahizələrə rəğmən, müharibələrarası pauzalar dövrü (*inter bellum*) kimi xarakterizə olunur.

.... *Mən bunu müharibənin əvvəlindən deyirəm, əgər Ermənistanın baş naziri işğal olunmuş əraziləri boşaldacağına dair ictimaiyyət qarşısında üzərinə öhdəlik götürərsə, **biz dayanarıq.***

*Cəmi 44 gün ərzində Ermənistan ordusu məhv edildi, hərbi texnikası məhv edildi, canlı qüvvəsi məhv edildi və **Azərbaycan öz gücünü, öz qüdrətini göstərdi.***

-*Eyni zamanda, deyirik ki, biz müzəffər xalqıq, biz qalib dövlətik. Erməni faşizmini məğlub etdik. Elə etməliyik ki, **erməni faşizmi bundan sonra heç vaxt baş qaldırmasın.***

Məqalədə nümunə göstərdiyimiz diskurslarda 44 günlük müharibədə qələbəmizin fəlsəfəsi çox aydın şəkildə, sadə və anlaşılıqlı dillə ifadə olunur. Biz də öz növbəmizdə "Zəfər diskursu"nun linvopraqmatik xüsusiyyətlərini elminəzəri dəyərləndirməklə elmdə az yaygın və birtərəfli öyrənilən diskurs probleminə işıq tutduq. Ümid edirik ki, bu istiqamətdə tədqiqatlar davamlı olacaq.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Аматов А.М., Бондаренко Е.В., Пупынина Е.В. Американский политический дискурс: метафоры войны и война метафор Серия: Гуманитарные науки. 2019. Том 38, № 1
- 2.Аллан. Пиз, Язык телодвижений – Н. Новгород: Ай кью, 1992. – 262с. с. 13
3. Афанасьева С. Массовая коммуникация как несиловой фактор ведения войны: история вопроса и современное состояние Журнал- Армия и общество.2012. № 2
- 4.Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация. - Москва, 1989, с.4

5. Касумова М.Ю. Дискурс как объект междисциплинарного исследования // Язык. Текст. Дискурс. Ставрополь; Пятигорск: СГПИ; ПГЛУ, 2009. С. 81–86.
6. Клаузевиц К. О войне: в 2 т. /пер. с нем. - Москва: Гос. воен. изд., - 1937. - Т.1. - 383 с.
7. Кубрякова, Е.С. О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / Е.С. Кубрякова // Дискурс, речь, речевая деятельность: функциональные и структурные аспекты: сб. обзоров. Серия Теория и история языкознания. – Москва: РАН ИНИОН, 2000. – с. 5–13.
8. Наумова К.А. Специфика гибридных видов дискурса (на примере военнополитического и военнопублицистического дискурсов). Диссертация. Челябинск 2021.с.29
9. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. — Москва: Рефлбук, 2001. — 656 с.
10. Солопова, О.А. Гибридные форматы дискурса: проблемы классификации / О.А. Солопова, К.А. Наумова // Филологический класс. – 2018а. – № 4 (54). – с. 15–21.
11. Чернявская, В.Е. Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие / В.Е. Чернявская. – Москва: Флинта: Наука, 2012. – 128 с.
12. Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – Волгоград: Перемена, 2000. – 440 с. (с. 35–45).

ВОЙНА И ДИСКУРС: ВЛАСТЬ НАРОДА, ВЛАСТЬ ЯЗЫКА

В.Б.ДЖАФАРОВ

РЕЗЮМЕ

В статье в результате научно-теоретического исследования дискурсов, характерных для военного периода, автор приходит к выводу, что более эффективной является концепция «гибридного дискурса», в целом дискурсы войны и политики представлены как бинарные понятия. Статья посвящена лингво-прагматическому подходу к военным дискурсам в международных отношениях и политике.

Ключевые слова: война, дискурс, политика, гибридный дискурс, победа, диалог, международные отношения, коммуникативный процесс, коммуникативное поведение.

WAR AND DISCOURSE: THE POWER OF THE PEOPLE, THE POWER OF LANGUAGE

V.B.JAFAROV

SUMMARY

In the article, as a result of a scientific and theoretical study of discourses characteristic of the war period, the author comes to the conclusion that the concept of "hybrid discourse" is more effective, in general, the discourses of war and politics are presented as binary concepts. The article is devoted to linguistics, a pragmatic approach to military discourse in international relations and politics.

Keywords: war, discourse, politics, hybrid discourse, victory, dialogue, international relations, communicative process, communicative behavior.